

N. Baranovska

Holder of the heritage of the Ukrainian central council

The article analyzes conceptual and ideological approaches to the Ukrainian state building and self-affirmation, transformation processes and ways of practical implementation of Ukrainian nation's statehood legitimate project during activity of the Central Rada, that changed the political and cultural development of Ukraine within the national paradigm after the collapse of the Russian Empire in the early twentieth century. State attitudes evolution of the Central Rada's leaders, from autonomy within Russian Federation to Ukraine's independence and its independence from the Russian Republic are analyzed.

It was found that the theoretical models and processes of state formation in 1917, at the beginning of 1918th depended on the progress of revolutionary events and corrected them as appropriate. They helped to spread indivisible spirits among intellectuals and the broad public strata and influenced on the formation of national identity. Central Council, being leader of the revolution, became the mover of national revival, developed an ideological doctrine for Ukrainian state formation, laid political foundations of Ukrainian statehood, formed the first public state institutions, created and implemented numerous legislative acts, the conditions for the deployment of international cooperation in the interests of Ukraine and its international recognition .

Key words: Ukraine, National Revolution, Central Rada, state building, broad autonomy, federation, state independence.

Отримано: 23.09.2017

УДК 94(477)

С. М. Борчук

ПЕРЕДУМОВИ ТА ЕТАПИ СТВОРЕННЯ «ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО СЛОВНИКА»

У статті розглянуто передумови та етапи створення «Енциклопедичного словника», встановлено склад редакційної колегії, особливості її роботи (у т.ч. заходи щодо популяризації видання). Значна увага приділена розв'язанню організаційно-видавничих проблем, що були обумовленні суспільно-політичними і фінансово-економічними факторами 1920-х рр. Автором доведено, що незважаючи на невдачу у виданні Українською Академією наук Біографічного словника діячів України й Енциклопедичного словника, робота над цими проектами була адекватною відповіддю вітчизняної інтелігенції на виклики часу, серед яких важливе місце займала й потреба у створенні національних українських енциклопедичних видань.

Ключові слова: державотворення, революція, словник, енциклопедія, енциклопедичний словник.

Лютнева революція 1917 р. у Росії, а відтак й розгортання подій Української революції 1917–1921 рр. кардинально змінила ситуацію у суспільно-політичному житті колишньої імперії Романових. За цих обставин завершення енциклопедичного

проекту «Український народ в его прошлом и настоящем», попри усю проведену підготовчу роботу, втрачало сенс. На порядок денний висувалося питання підготовки власної українознавчої й україномовної енциклопедії.

З початком подій Української революції більшість активістів петербурзької української «Громади», у тій чи іншій мірі задіяних у підготовці української енциклопедії, асинхронно, але переїжджають в Україну, де зосереджується центр національного життя й відбуваються складні процеси державотворення. Революційна доба, і врешті-решт поразка Національної революції не дали змоги витворити оригінального національного енциклопедичного словника. Разом із цим кадровий та інтелектуальний потенціал не міг бути просто так зникнути, робота продовжилась в політичних і соціокультурних умовах УСРР.

Потрібно сказати, що початок 20-х рр. ХХ ст. визначався не лише одним енциклопедичним проектом під егідою УАН. Біографічний словник був досить важливою ініціативою, однак він мав і певні обмеження – охоплював лише персоналії, залишаючи поза увагою історичні події, досягнення, природничо-географічні, економічні та інші явища, якими була багата колишня й тогочасна Україна. Тому 6 грудня 1920 р. Спільне зібрання УАН підтримало пропозицію співробітників Постійної комісії Біографічного словника щодо необхідності підготовки Енциклопедичного словника, ухваливши розглянути план Словника після подання його комісією [7, с.461].

У «Звідомленні про діяльність Української Академії Наук за 1920 р.» лаконічно зауважувалося: «Комісія для складання Енциклопедичного словника закладала вже наприкінці 1920 р., і багато про це казати не доводиться. Треба тільки зазначити, що російські енциклопедичні словники (Брокгауза і Ефрона, т[оварист]ва Гранат і т.ін.) абсолютно не задовольняють потреб України, а до того, серед новітніх форм життя, викликаних революцією, ті російські словники являються геть перестарілими, чистими анахронізмами. Енциклопедичний словник Української Академії наук пристосовується до нової дійсності. Він повинен бути складений на протязі приблизно двох літ. Редакторами відділів являються дійсні академіки та інші видатні вчені, а технічний провід над Комісією енциклопедичного словника мають голова П.Я. Стебницький та керовничий М.С. Синицький, секретар комісії – С.П. Постернак» [7, с.258].

На розвиток вищезгаданого рішення від 6 грудня 1920 р., 24 січня 1921 р. Спільне зібрання УАН «для негайного початку праці Комісії для складання Енциклопедичного словника» обрало до її складу академіків М.П. Василенка, А.Ю. Кримського, В.І. Липського, П.А. Тутковського, а також П.Я. Стебницького й М.С. Синицького. Скликання перших зборів Комісії доручалося П.Я. Стебницькому [7, с.463].

Отже, на початку 1921 р. при Всеукраїнській Академії наук, окремо від Постійної комісії Біографічного словника українсь-

ких діячів, було створено іншу спеціальну комісію для розробки універсального довідника у 25-ти томах, яка отримала офіційну назву – Комісія для складання Енциклопедичного словника. Формально ця структура розпочала свою діяльність у січні 1921 р. під головуванням П. Стебницького, який був одним з ініціаторів проєкту і його палким прихильником, та за активної участі авторитетних представників інших відділів Академії наук.

В академічному «Звідоленні за 1921 р.» стверджувалося, що Комісія для складання Енциклопедичного словника фактично розпочала свою роботу лише з весни 1921 р.: «А що ніякого енциклопедичного словника, українською мовою виданого, досі ще не було, то Комісії довелося переробити величезну підготовчу роботу: поскладати списки статей, які є по друківаних європейських та слов'янських енциклопедіях, попереказати заголовки тих статей на українську мову та й розкласти все в алфавітному порядку, повимазувати заголовки таких статей, котрі для української енциклопедії не потрібні і, навпаки, внести в список заголовки тих статей, які для українського словника неминучі, а по чужих енциклопедіях нема їх. Цюю важку й нудну, довжену роботу Комісія переробила під керуванням своєї президії, що складалася з Голови – П.Я. Стебницького, керівничого – М.С. Синицького та секретаря – С.П. Пастернака» [4, с.12].

Принципові питання щодо організації й напрямку діяльності Комісії для складання Енциклопедичного словника її президія вирішувала або з трьома іншими членами Комісії, обраними від Академії наук – А.Ю. Кримським (від Історично-філологічного відділу), В.І. Липським (від Фізично-математичного відділу), М.П. Василенком (від Соціально-економічного відділу), або у спільних засіданнях з колегією редакторів, відомих учених, які репрезентували такі спеціальності – напрями: філософію – проф., згодом акад. О.М. Гляров; соціальні науки – проф. В.І. Синайський; економічні науки – акад. Р.М. Орженцький; філологію – акад. А.Ю. Кримський; літературу – акад. А.М. Лобода; фізично-математичні науки – акад. В.О. Плотников; геологію – акад. П.А. Тутковський; біологію – акад. О.В. Фомін; прикладні науки – проф. О.П. Котельников; медицину – проф. О.І. Сонкевич; мистецтво – акад. Ф.І. Шміт; історію – акад. М.П. Василенко; географію – професори В.О. Кістяківський та В.І. Лучицький [3, с.24]. Головою цієї комісії було призначено П.Я. Стебницького, а секретарем – С.П. Постернака. Саме Степан Пилипович Постернак (Пастернак; 1885–1938) в 1923 р., після смерті П. Стебницького очолив Комісію й керував нею до повного її розпуску у 1924 р. [10, с.29].

Загалом «Енциклопедичний словник», за задумом його укладачів, планувався як науковий довідник теоретичного і практичного спрямування, корисний для найширших кіл читачів. До його змісту повинні були входити статті, що висвітлювали б найважливіші теми українознавства: історію, етнографію, геологію, народну творчість, науку та інші сфери, в яких не лише б відображалися особливості українського природного та соціального середовища, а

й досягнення українського народу упродовж його історії. У відповідності до енциклопедичної традиції, видання мало будуватися за алфавітним списком, починаючи з першого тому – «А».

Однак з метою популяризації видання і – найголовніше – роаді і місця України у світі, її загальнокультурних здобутків – було скликано нараду за участю київських учених, президії Комісії для складання Енциклопедичного словника, на якій ухвалено рішення про підготовку позачергового тому (або двох томів) під загальною назвою «Україна». Редактором цього тому/томів був призначений акад. С.О. Єфремов.

Деталі підготовки «національного тому» Енциклопедичного словника з'ясувалися, наприклад, у листі Комісії за підписом акад. О.І. Левицького від 27 липня 1921 р. до акад. М.П. Василенка з пропозицією взяти на себе (чи за участю своїх співробітників) опрацювання певних розділів цього тому про історію України й історію «західноросійського права». У листі, зокрема, йшлося: «Для того, щоб надати всьому тому єдність викладу, щоб не було повторювань в окремих статтях, комісія просить Вас в першу чергу розробити детальний план запропонованої Вам теми роботи, зазначивши, з одної Вашої чи з кількох статей різних авторів буде складатися цей розділ. Окрім того, треба зазначити потрібний, на Вашу думку, приблизний розмір майбутньої статті (чи кількох статей), виходячи з того, що 1 том (чи 2 томи) про Україну в 40–60 аркушах повинні в стислому вигляді дати нарис всього життя України, з усіх його сторін, в усіх процесах і явищах. До цього треба зауважити, що ні план тому, ні формул[ір]овка розділів не є остаточні і мають бути обмірковані на найближчому засіданні авторів [...]. Але дуже бажано було б, якби Ви передали розроблений Вами план за кілька днів до наради в президію Комісії для складання енциклопедичного словника (Володимирська, № 37, пом[ешкання] 12, шодня від 11 до 3); тоді президія разом з редактором цього тому могли б зробити до наради зводку всіх планів і доложити на нараді» [...] [7, с.458]. В академічному «Звідомленні за 1921 р.» повідомлялося, що Комісія для складання Енциклопедичного словника, її керівництво, редактори та запрошені у проект співробітники «виготовували статей приблизно на два перші томи»; окрім того, Комісія також вирішила опублікувати позачерговий енциклопедичний том «Україна», головним редактором якого було призначено акад. С.О. Єфремова. Стверджувалося, що «праця над цим томом успішно посувається наперед» [7, с.12].

У проект Енциклопедичного словника, в тому числі до підготовки тому «Україна», упродовж 1921–1923 рр. були залучені такі академічні працівники (крім академіків й вищезгаданих редакторів відділів): *Олекса Юхимович Андрієвський* (1860–1930), науковий секретар відділу історії (з квітня 1921), нештатний постійний співробітник (1921–1923) Комісії для складання Енциклопедичного словника (ЕС) (згодом нештатний постійний співробітник Біографічної комісії); *Бігановська Є.І.* (1893 – ?), старший учений співробітник (1921) Комісії ЕС, ав-

торка вищезгаданих спогадів про П. Стебницького; *Бронмілер Карл-Генрік Карлович*, секретар природничого відділу Комісії ЕС (1921); *Вдовиченко Семен Григорович* й *Воронін Семен Григорович* (1895 – ?), діловоди Комісії (1921); *Гаврик О.А.*, учений секретар відділу географії (1921); *Ковальська Євгенія Данилівна*, науковий співробітник (1921); *Левитський О.Ф.* (1891 – ?), учений секретар відділу прикладних наук Комісії ЕС (1921); *Павловський Мефодій (Методій) Іванович* (1885 – ?), учений секретар відділу мистецтв Комісії ЕС (1921); *Паночіні Сергій Сергійович* (1890 – ?), учений секретар відділу зоології та біології (1921); *Пелех Петро Михайлович* (1887–1961), секретар філософського відділу (1921); *Пивовар Микола Петрович* (1896 – ?), нештатний постійний співробітник (1923); *Скаржановський Олекса Юрійович* (1879 – ?), старший учений співробітник (1921); *Слинько Микола Петрович* (1877 – ?), старший учений співробітник (1921); *Собкевич Антін Іванович* (1883–1945), редактор підвідділу медицини Комісії ЕС (1921); *Сумневич Дмитро Михайлович* (1885 – ?), секретар відділу соціально-економічних наук (1921); *Сушицька Поліна Оверкїївна* (1890 – ?), нештатний постійний співробітник (1923); *Требінська Олена Миколаївна* (1885 – ?), старший учений співробітник (1921), нештатний постійний співробітник (1923) Комісії ЕС; *Филипович Павло Петрович* (1891–1937), поет, літературознавець, перекладач, учений секретар відділу філології та літератури Комісії для складання Енциклопедичного словника (1921) [7, с. 513–544].

Починаючи з 1922 р. Комісія та редакторський колектив позачергового тому «Україна» на чолі з С.О. Єфремовим розпочали планомірну роботу по складанню реєстру потрібних статей. Ця робота, незважаючи на особисту енергію та ентузіазм керівництва, затягнулася майже на два роки. Лише на початку 1924 р. реєстр мав бути завершений й надалі – розпочатися робота по формуванню статей.

Однак подальший перебіг роботи новоствореної комісії знав тих самих труднощів, що з ними майже одночасно зіштовхнулася й Біографічна комісія. І передусім тут варто назвати фінансові проблеми, котрі загострилися на рубежі 1921–1922 рр. внаслідок політики «воєнного комунізму» й загального виснаження економіки та голоду. У «Звідомленні за 1921 р.» повідомлялося щодо Комісії для складання Енциклопедичного словника: «На превеликий жаль, складати Енциклопедичний словник і, очевидно, негайно платити авторам статей належні їм гонорари – це вимагає для теперішніх часів страшної сили грошей. Незабаром бюджет Енциклопедичного словника може статися значно більшим, ніж бюджет цілої Академії Наук. Тому доведеться, мабуть, Академії Наук цілком відокремити від себе Комісію для складання Енциклопедичного словника, щоб вона не ввіходила вже в річний обрахунок Академії, а лиш перебувала з нею у з'єднанні» [4, с. 13].

23 грудня 1921 р. на Спільному зібранні ВУАН було розглянуто подання акад. Р.М. Орженцького щодо необхідності окремого бюджету для Комісії Енциклопедичного словника у зв'язку з рішен-

ням РНК УСРР від 27 вересня 1921 р. щодо скорочення штатів Академії. Пропозиція не дістала підтримки зібрання – було ухвалено не виробляти окремого бюджету Комісії на перше півріччя 1922 р. Тоді ж Комісія з Першого, Історично-філологічного відділу, була передана до установ при Спільному зібранні [7, с.459].

23 серпня 1922 р. Спільне зібрання ВУАН затвердило повідомлення Комісії для складання Енциклопедичного словника щодо змін в особовому складі у зв'язку із скороченням штатів та переорієнтацією праці на виготовлення каталогів й списків для словника. Було вирішено клопотатися перед владою про асигнування коштів на негайне завершення й друк двох позачергових томів, присвячених Україні й «здебільшого вже готових» [1, арк.2]. Кошти так і не були виділені. В академічному звіті за 1922 р. вкотре вже констатувалося: «Спільне зібрання, окрім загального керування справами Академії наук, має в своєму віданні всі ті академічні установи, котрі не можуть бути прикріплені до одного якогось відділу, а мають вагу для всіх відділів.

Поміж такими установами дві перебували минулого року в безвихідно лихому становищі. Це – а) Комісія для складання Біографічного словника діячів України та б) Комісія для складання Енциклопедичного словника. Головою в обох комісіях був П.Я. Стебницький, причому головним редактором для тому «Україна» в Енциклопедичному словнику був акад. С.О. Єфремов. Хоч коло обох комісій й групувались першорядні наукові сили, але повний брак коштів для оплати статей призвів до того, що замовлені статті перестали надсилатися, і праця в обох згаданих комісіях полягала вже тільки в тому, щоб підготовлювати реєстри потрібних статей» [7, с.334].

Упродовж голодних 1921–1922 рр. Комісія для складання Енциклопедичного словника, як і Біографічна комісія, зазнавала постійних втрат особового складу через штатні скорочення, еміграцію за кордон й насамперед смерть внаслідок пошестей й голодного виснаження. Так, у травні 1922 р. помер керівничий над працями Комісії для складання Енциклопедичного словника Максим Стратонович Синицький (1882–1922) – український громадський і культурно-освітній діяч, правник; фундатор і голова Українського клубу й «Просвіти» у Києві (1905–1906), співзасновник і керівник видавництва «Час», завідувач канцелярією редакції «Громадська думка» (1906).

Співробітниця Комісії Енциклопедичного словника Є. Бігановська згадувала, яке тяжке враження справила ця смерть на голову Комісії П.Я. Стебницького: «Ще Петро Януарович не одужав зовсім, як захворів на висипний тиф М.С. Синицький. Це сильно стурбувало Петра Януаровича: в останній час між М. Синицьким і Петром Януаровичем були дуже приязні відносини, зав'язалися вони ще за спільної роботи в «Часі», а потім зміцніли вже в умовах академічного життя й роботи. Вони дуже цінували і любили один одного, і коли М. Синицький зліг, то Петро Януарович наче осиротів. Крім того, Петро Януарович став якось нервуватися:

видно було, що його турбує пошесть сипняка, що йому боязко залишатись у кімнаті, де все говорить про цю страшну хворобу [...]. М. Синицький не переніс хвороби і помер. На похоронах був і Петро Януарович – кволий, прозорий і осиротілий. Говорив він промову від т[овариств]ва «Час» (на Володимирській вулиці, проти колишнього приміщення т[овариств]ва «Час», 37); стояв знеможений, згорблений, наче поменшав, був блідий, як воскова свічка. День був сонячний, теплий, Петро Януарович дивився кудись у небо, говорив тихо, але проникливо й гаряче. Потім пройшов за труною ще кварталів зо два й повернув додому» [2, с.582].

23 серпня 1922 р. Спільним зібранням ВУАН керівничим над працями Комісії Енциклопедичного словника затверджений Степан Пилипович Пастернак, перший директор Всенародної бібліотеки України (1923–1929) [1, арк.2; 8, с.179-183]. 14 березня 1923 р. помер голова Комісії П.Я. Стебницький.

Академічний звіт за 1923 р. констатував «безвихідно-лихе» становище Комісії для складання Енциклопедичного словника, стверджуючи: «Діяльним, напрочуд діяльним секретарем, а після смерті Стебницького і головою [Комісії] Енциклопедичного словника – був С.П. Постернак. Тільки ж їхня особиста енергія не врятувала справи. Хоч коло Комісії гуртувалися першорядні наукові сили, але *цілковитий* брак коштів для оплати статей кінцею кінцем спинив усе. Треба було б великих кредитів од держави, а вони не відпускалися, – і отой брак коштів привів нарешті до того, що замовлені статті перестали до словника надсилатися. Ще 1922 р. праця в Комісії Енциклопедичного словника полягала вже тільки в тому, щоб підготовлювати реєстр потрібних статей. Такий реєстр – на весну 1924 р. буде закінчений, а тому вже постановлено, що з весни 1924 р. можна буде всяку працю над Енциклопедичним словником остаточно припинити, а величезного готового реєстру і готові статті – треба буде переховувати до іншого часу, сприятливішого для енциклопедій» [5, с.9].

1923–1924 рр. Комісія для складання Енциклопедичного словника працювала у вкрай урізаному складі: штатним співробітником був керівничий над працями Комісії С.П. Постернак (він же одночасно директор ВБУ); нештатними постійними співробітниками: Олексій Юхимович Андрієвський; Микола Петрович Пивовар; Поліна Оверкіївна Сушицька й Олена Миколаївна Требінська [6, с.158]. Далі Комісія припиняє свою, бодай вкрай обмежену, діяльність, зникаючи зі сторінок звітів ВУАН.

Коштів на принаймні два багатотомних енциклопедичних проекти ВУАН відверто забракло – більшовицька диктатура в Україні неприховано не бажала підтримувати національних українських енциклопедій, тим більше тих, ініціаторами й виконавцями яких виступали «старі українські діячі», які ще мали досвід національної роботи й культурницького спротиву денационалізаційній політиці царату. Та й фінансовий стан СРСР/УСРР, зруйнований «воєнно-комуністичним експериментом», засвідчував політико-економічну неспроможність тоталітарного режиму.

Тимчасова лібералізація з кон'юнктурним запровадженням непу тимчасово поживала економіку, але політичні антиукраїнські заборони зберігали свою чинність – навіть попри формально проголошену 1923 р. «політику українізації».

Загальну ситуацію у ВУАН яскраво змалював М.С. Грушевський невдовзі після свого повернення в Україну. У листі до свого американського кореспондента В. Кузіва від 20 березня 1924 р. він так описував економічний й психологічний стан академічних працівників: «Житє упорядковується, люде почали краще відживлятися, тішатся, що можуть їсти білий хліб, молоко, потрохи м'ясо. Се сталося так недавно, по нечуванім попереднім голодуванню, що вони ще й досі не можуть прийти до себе. Але всі інші потреби зістаються незадоволеними, – здобуте їжі все ще змушує напружувати всі сили (ціни її дуже йдуть вгору): платні дуже маленькі, і люде мусять набирати по кілька посад, бігати з одної до другої цілий день, – і через се й робота їх лиха, непродуктивна, і вони не мають змоги думати ні про які культурні інтереси. Театр, книга, концерт – все се для нашої інтелігенції річи неприступні. І значна частина її все-таки сильно потрібує допомоги, бо потрапила посади або й не мала їх, або має такі мінімальні платні, що не вистачає навіть на обід» [9, с.57].

1926 р. було зроблено спробу реанімувати функціонування Комісії для складання Енциклопедичного словника. 10 травня 1926 р. на Спільному зібранні ВУАН було заслухано повідомлення Неодмінного секретаря Академії акад. А.Ю. Кримського про відновлення роботи Комісії Енциклопедичного словника [7, с.580]. Але практичних результатів ця спроба не дала. 19 листопада 1929 р. Президія ВУАН ще раз запропонувала академічним Відділам «внести пропозиції щодо поновлення видання Енциклопедичного словника в Академії» [7, с.393]. За умов розгортання масових арештів у сфабрикованій «справі СВУ» таких пропозицій не надійшло.

Однак, незважаючи на фактичне припинення робіт, Комісія для складання Енциклопедичного словника продовжила своє існування до 1930 р., коли передала накопичені матеріали до редакції «Української Радянської Енциклопедії» [12, с.122]. Саме цей акт остаточно завершив діяльність Комісії, адже однозначно підкреслював – вся наукова енциклопедична діяльність в республіці тепер буде зосереджена навколо нового проекту.

Незважаючи на невдачу у виданні Українською Академією наук Біографічного словника діячів України й Енциклопедичного словника, робота над цими проектами була адекватною відповіддю вітчизняної інтелігенції на виклики часу, серед яких важливе місце займала й потреба у створенні національних українських енциклопедичних видань. Та активність, яку проявили не лише штатні працівники, а й позаштатні кореспонденти, в тому числі і за кордоном, засвідчила потребу у нових українських енциклопедіях, сформованих не за класовим («пролетарським» або навіть «робітничо-селянським»), а за національно-територіальним

принципом, включаючи до цих видань усіх історичних діячів, які жили й відзначилися на українських теренах незалежно від їхньої етнічної/національної приналежності або ж займалися українознавством у широкому значенні цього терміну.

І за ідеями, покладеними в основу підготовки енциклопедичних проектів УАН-ВУАН 1918 – початку 1930-х рр., і значною мірою за персональним складом словниково-енциклопедичних комісій Академії наук, вони засвідчували майже сорокарічну тяглість новітньої української енциклопедичної традиції, яка вела відлік від «словникових зібрань» на помешканні проф. В.Б. Антоновича у середині 1890-х рр.

І так само, як і російська імперська влада заборонними актами останньої чверті XIX ст. переслідувала українську культуру [11], так і її російські більшовицькі спадкоємці продовжували «заборонний курс» своїх попередників, унеможливаючи, зокрема, появу на контрольованій ними території України немарксистських українських енциклопедичних видань. Щоправда, на відміну від «ліберального» царату, керманічі СРСР вдавалися назагал й до фізичного знищення українських культурно-освітніх й наукових діячів, осіб, задіяних у підготовці енциклопедичних видань.

Список використаних джерел та літератури:

1. Інститут Рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Ф. 1. Стр. 26258. Арк. 2.
2. Бігановська Є. Спогади: [Петро Януарійович Стебницький] // *Стебницький П. Вибрані твори* / упоряд. та вст. ст. І. Старовойтенко. Київ: Темпора, 2009. С. 583.
3. Варава Т. Словникові комісії УАН-ВУАН (1918–1933) // *Бібліотечний вісник*. 2000. № 2. С. 24–27.
4. Звідолення за 1921 р. / Всеукраїнська Академія Наук. Берлін: Вид-во української молоді, 1923. 76 с.
25. Звідолення Всеукраїнської Академії Наук у Києві за 1923 р.: З нагоди п'ятирічного існування Академії 1918-1924 / Всеукраїнська Академія Наук. Київ: Друкарня УАН, 1924. 118 с.
26. Звідолення Української Академії Наук у Києві за 1924 р. / Українська Академія Наук. Київ: Друкарня УАН, 1925. 166 с.
27. Історія Національної Академії наук України 1924-1928: Документи і матеріали. Київ: NBUV, 1998. 761 с.
28. Ковальчук Г. Директори Всенародної бібліотеки України (20-30-ті рр.). 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Київ. 2000. № 2-4 (13-15). С. 179-206.
29. Рубльов О. С. Михайло Грушевський: перший рік у Радянській Україні (спроба реконструкції) // *Укр. іст. журн.* 1996. № 5. С. 57-58.
30. Стрішенець Н. Степан Постернак // *Бібліотечний вісник*. 1998. № 5. С. 29-37.
5. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847-1914): збірник документів і матеріалів / НАН України. Ін-т історії України; Укрдержархів. ЦДІАК України; відп. ред. Г. Боряк; упоряд.: Г. Боряк, В. Баран, А. Гісцова, А. Демченко, О. Музичук, П. Найдено, В. Шандра. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2013. LXII; 810 с.
6. Черниш Н. До історії української енциклопедичної справи XX ст. // *Теле- та радіожурналістика*. 2010. Вип. 9. Ч. 1. С. 122.

Степан Борчук

Предыстория и этапы создания «Энциклопедического словаря»

Революционная эпоха, а также поражение Национальной революции 1917–1920 гг. не позволили создать украинской интеллигенции оригинального национального энциклопедического словаря. Вместе с тем кадровый и интеллектуальный потенциал не мог быть просто исчезнуть, работа продолжилась в политических и социокультурных условиях УССР.

В данной статье автор рассмотрел предпосылки и этапы создания «Энциклопедического словаря», установил состав редакционной коллегии, особенности ее работы (в т.ч. мероприятия по популяризации будущего издания). «Энциклопедический словарь», по замыслу его составителей, планировался как научный справочник теоретического и практического направления, который был бы полезен широкому кругу читателей. В его содержание должны были входить статьи, которые освещали бы важнейшие темы украиноведения: историю, этнографию, геологию, народное творчество, науку.

Значительное внимание уделено решению организационно-издательских проблем, которые были обусловлены общественно-политическими и финансово-экономическими факторами 1920-х гг. В течение голодных 1921-1922 гг. в комиссия для составления «Энциклопедического словаря», как и в биографической комиссии, постоянно происходили потери среди личного состава. Это были как сокращения штатов, так и эмиграция за границу, смерти в результате эпидемий и голодного истощения.

Автором доказано, что несмотря на неудачу в издании Украинской Академией наук «Биографического словаря деятелей Украины» и «Энциклопедического словаря», работа над этими проектами была адекватным ответом отечественной интеллигенции на вызовы времени, среди которых важное место занимала и потребность в создании национальных украинских энциклопедических изданий. Активность, которую проявили не только штатные работники, но и внештатные корреспонденты (в том числе из-за рубежа) показала потребность в новых украинских энциклопедиях, которые будут составлять не по классовым, а по национальным принципам.

Ключевые слова: государство, революция, словарь, энциклопедия, энциклопедический словарь.

Stepan Borchuk

Background and stages of «Encyclopaedic Dictionary»

Revolutionary era, and as a result the defeat the National Revolution of 1917–1920 did not allow to create of Ukrainian intelligentsia original national encyclopaedia. At the same time both personnel and intellectual potential could not just disappear, the work was continued in political and socio-cultural conditions of USSR.

In this article the author has considered the preconditions and stages of «Encyclopaedic Dictionary», established the editorial board, peculiarities of its work (there were also included Measures according to the popularization of edition). «Encyclopaedic Dictionary», according to its drafters, it was intended as a scientific guide of theoretical and practical perspective, useful for wide circles of readers. In its content had to be included the articles that have covered the most important topics of Ukrainian, history, ethnography, geology, folk art, science.

A lot of attention is paid to solving organizational and publishing problems which were implied by social, political, financial and economic factors in the 1920s. During the lean years of 1921-1922 the Commission for drafting of Encyclopaedic Dictionary as the Biographic Commission has been in constant casualties through staff reductions, emigration abroad and especially death due to epidemics and hungry exhaustion.

The author proved that despite the failure in the edition of Ukrainian Academy of Sciences of the Biographical Dictionary of Ukrainian leaders and Encyclopaedic Dictionary the work on these projects was an adequate answer to the national intelligence challenges, among which the most important place was occupied for the need of creation of national Ukrainian encyclopaedias. The activity, which was shown not only by the staff, but also freelancers, including abroad, proved the need for new Ukrainian encyclopaedias which were formed not by class («proletarian» or even «worker-peasants») but using the national-territorial principle.

Key words: state building, revolution, dictionary, encyclopaedia, encyclopaedic dictionary.

Отримано: 5.08.2017

УДК 327.39(477)

Т. В. Ігнат'єва

ГІБРИДНА ВІЙНА РОСІЇ В УКРАЇНІ: ІНСТРУМЕНТИ ТА ЦІЛІ

Міжнародні відносини, світова політика – це комбінація мирного розвитку світового процесу із фазами загострення, конфліктів, воєн. У XXI ст. за неповних 17 років відбулося та відбувається біля 20 воєн в різних куточках Землі (в середньому один рік – одна війна). Людство продовжує знаходити дедалі більше засобів для знищення самих себе. Науково-технічний прогрес, інтелектуальний розвиток людства, всеохоплюючий Інтернет відкривають нові можливості психологічної маніпуляції людською свідомістю та підсвідомістю, призводять до життя комбіновані методи ведення війни для яких, фактично, не має перешкод. Якщо за часів традиційного ведення війни були чітко визначені: супротивник, кількісні та якісні характеристики армії, видів озброєнь тощо, то сучасні війни – ламають усталені стереотипи ведення війни. Креативність та інноваційність стають запорукою успіхів воєнних «кампаній» сучасного світу, формуючи одночасне застосування різних видів озброєнь і стратегій (інформаційних, економічних, пропагандистських, залучення, шантажу, тиску, диверсійної роботи, контролю кіберпростору та політичної еліти тощо). Тобто відбувається комбінація методів і заходів (воєнних і не воєнних), які здатні швидко адаптуватися до зміни обставин, використання різних видів зброї, залучення в конфлікт населення воєнної та тилової зон при одночасному намаганні спричинити турбулентність міжнародного порядку.

Засоби гібридного впливу РФ на Україну та ЄС доволі багатогранні та різноманітні. Їх традиційно поділяють на військові та соціально-економічні засоби, квазімілітарну діяльність, немілітарні впливи тощо.

Гібридна війна Росії проти України вражає своєю масштабністю та багатовекторністю, кількістю використаних інструментів і поставлених цілей: